

УДК 792.03:78.03

ББК 85.333

Олександра Панфілова

РОЗВИТОК МУЗИКИ І ТЕАТРУ НА КРЕМЕНЕЧЧИНІ В 30-ті роки

Автор статті аналізує художні особливості культури і мистецтва Кременецького регіону періоду 1920–30-х років ХХ ст. Особливу увагу звернено на Кременецький ліцей, його вплив на культурно-освітні події, ініціативи в організації музичних курсів для педагогів середніх і загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: Кременецький ліцей, музика, театр, мистецька школа.

Мистецьке життя Кременеччини міжвоєнного періоду важливе в аспекті вивчення художніх явищ Західної України. Історіографічний огляд праць дає право стверджувати, що означена тема не була предметом комплексного вивчення, а тому не існує цілісної й усебічної картини мистецького життя регіону зазначених років. Сформульована наукова тема запропонована вперше в обсязі мистецтвознавчої проблематики.

Мета дослідження – визначити художні особливості мистецького життя регіону в 20–30-ті роки. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) висвітлити процес становлення музично-просвітницької діяльності; 2) окреслити художні особливості театрального життя міста; 3) простежити розвиток мистецьких явищ осередку.

Дослідження окремих культурних осередків здійснили науковці А.С.Пивненко [1], Я.В.Бондаренко [2].

Вплив Кременецького ліцею на культурно-освітні події в регіоні вивчався в працях С.Коляденко [3] та С.Чуйко [4]. Вагомим внеском у вивчення Кременеччини в історико-культурологічному аспекті є праця Г.Чернихівського [5], проте музично-театральна діяльність осередку залишається майже не висвітленою.

Однією з галузей, яка являє собою дуже вдячне поле для глибокого вивчення, є музика. Окрім своєї важливої культурної вартості й естетичного виховання, ця галузь залишається недооціненою в сучасному житті, а надто в шкільництві. Незважаючи на те, що не бракує нам ані добрих традицій, ані музичних здібностей чи геніальних композиторів і віртуозів, зубожіння однієї з віх нашого духовного життя вказує на певні прогалини навчальних програм, а також на спад загального культурного рівня населення. Зараз важко уявити, що ще в міжвоєнний час провінційними містечками Волині гастролювали театри, знамениті артисти і віртуози, існували музичні курси і студії, школи мали свої аматорські колективи.

У 20–30-ті рр. Кременець, що на Волині, був одним із провідних центрів культури: тут вивувало театральне і музичне життя, відбувалися постійні художні виставки і пленери. Провідний навчальний заклад Волині – Кременецький ліцей – з ентузіазмом продовжував заходи в цьому напрямку.

У липні 1928 р. при закладі була організована нова інституція – Музична канікулярна студія. Статут студії був затверджений Міністерством освіти й оголошений в урядовій газеті [6; 7]. Фактична діяльність Музичної канікулярної студії (далі – МКС) розпочалася 15 липня 1929 р., під час канікул.

Умови праці шкільних учителів завжди вимагали від них опанування всіх предметів, загальної програми. Заклади підвищення кваліфікації брали до уваги цю сторону роботи в шкільництві й намагалися рівномірно розвивати у своїх вихованцях зацікавленість до всіх шкільних предметів. Така багатогранність уподобань не відповідала, загалом, людській натурі, і слухачі концентрували увагу на певних предметах, до яких відчували потяг. Слухачами МКС могли бути вчителі загальноосвітніх чи спеціалізованих шкіл, обдаровані люди з відповідною музичною підготовкою. Від них вимагали знань теорії музики і сольфеджіо в межах програми вчительських семінарів. Програма студії розраховувалася на два роки й охоплювала три канікулярні курси та регулярну самостійну роботу [6; 7]. Контроль самостійної роботи здійснювався шляхом надсилання слухачами дирекції закладу щомісячних доповідей із письмовими завданнями, які після приїзду повертались авторові. Теоретичний курс включав: сольфеджіо, музичну літературу, гармонію, акустику, інструментознавство, хорове диригування, гру на інструментах (віолончель, скрипка, фортепіано).

Окрім цього, МКС щороку організовувала курси, присвячені різноплановим музичним проблемам: хоровому співу і методиці його навчання, педагогічним і театральним питанням.

Великим кроком уперед було запровадження в програму студій безпосереднього ознайомлення слухачів із музичними шедеврами різних епох і стилів з участю видатних польських віртуозів. Завданням аудиторій було не лише надати можливість почути твори, але й вислухати погляд фахівців на те чи інше музичне явище. Авторами програми МКС були: керівник студії професор Б.Рутковський та один із викладачів – професор Т.Охлевський. Для зосередження уваги слухачів на музичних творах, а не на особі виконавця чи його технічній вправності, автори уникали назви “концерт”, замінюючи його на більш просту “аудиторію”. Програма цих виступів залучала твори різних епох, стилів і видів: сольні й колективні виступи, інструментальні й вокальні, лише оркестрові твори не виконувались у зв’язку з відсутністю в роки перших аудиторій оркестру. Програми кожного року мали циклічну цільність, кожна наступна аудиторія була продовженням попередньої й демонструвала найхарактерніші твори й стилі епохи чи автора. Розглянемо програми на прикладі перших п’яти років існування МКС.

Музичні вечори 1928 р. були ілюстраціями до лекцій професора Б.Рутковського про музичні форми. У лекціях розглядалися найважливіші інструментальні музичні форми і вокальні виступи, їх будова, розвиток і застосування. Твори, які оприлюднювали наступного року, показували короткий історичний розвиток у хронологічному порядку – від перших музичних інструментальних форм і давніх клавішних (XVI-XVII ст.) та смичкових (XVII-XVIII ст.) інструментів аж до сучасних.

Музична програма 1930 р. мала професійну ціль і певні історичні рамки: було розглянуто дві епохи музики, найбільш багаті на шедеври – класицизм і романтизм, демонструвались їх стилістичні риси, зв’язки й контрасти. Окремі вечори представляли розвиток сольної пісні (польської та європейської) у супроводі фортепіано.

Цикл вечорів 1931 р. був приурочений виключно польській музиці, починаючи з XVI ст. Крім творів інструментальних (фортепіано і скрипка) і колективних (дуети, тріо, квартети і квінтети), у цій програмі значне місце займають хорові (релігійні, обробка народних, солдатські та ін.). Що стосується розвитку польської сольної пісні, то їй було присвячено аж два вечори.

Упродовж численних концертів музичні твори виконувались на високому рівні мистецької творчості. Серед виконавців були: місцеві музиканти Є.Гахе (скрипка) і М.Мрочковська (фортепіано); гості міста – З.Адамська-Таврошевічова, Т.Ковальський (віолончель), З.Думмек, К.Главіцька, Б.Кон, Я.Висоцька-Охлевська, В.Троцький (фортепіано), Г.Голембійовський, С.Таврошевіч, Е.Умінська-Яворська, Т.Зигадло (скрипка), М.Модраковська, С.Корвін-Шимановська (спів), М.Шалевська (альт), а також квартет Варшавського хору під керівництвом Т.Чудовського. Музичні вечори [6; 7] стали грандіозною подією для всього міста. У переповненій Колонній залі Кременецького ліцею знаходилися не лише слухачі курсів, а й місцева публіка та гості. Завдяки досконалій організації, раціонально скерованій професійній меті, високий рівень виконання став важливим чинником цього культурно-виховного заходу. Задля кращого результату дирекція МКС організувала щомісячні музичні трансляції по радіо, які передавались з Варшави [6; 7].

Лекції читали професори польських консерваторій, переважно Варшавської. Про популярність Кременецької МКС свідчить неабиякий вплив учителів із Західного Поділля, Волині та інших теренів Польщі, проте не всі бажаючі могли взяти участь за браком місць. Уже 1935 р. набір на вчительські музичні курси становив 270 осіб.

Крім МКС, організованої при Кременецькому ліцеї, значну культурно-просвітницьку роботу в регіоні розгорнула Мистецька секція – ZOS (Zjednoczenie Organizacji Społecznych). Її робота поділялася між чотирма комісіями: літературно-мистецькою, музичною, з питань образотворчого мистецтва та естетики оформлення міста. Діяльність Мистецької секції впроваджувалася двома ефективними шляхами: 1) ознайомлення громадськості з доробком художньої культури через мистецькі твори, 2) сприяння художній творчості й естетиці самого суспільства.

Найбільшим внеском музичної комісії була організація аматорського міського оркестру. При оркестрі було влаштовано безкоштовний курс гри на духових інструментах, який відвідували всі охочі та музиканти оркестру [7, с.309]. Також до функцій музичної комісії належали організація та проведення концертів відомих артистів із залученням не лише місцевої публіки, а й сільських жителів [7, с.309].

Серед найбільших концертів, які відбувались 1932 р., був вечір піаніста А.Велхорського з Варшави та оперної співачки Я.Годлевської. Композитор і професор А.Велхорський, крім загальновідомих шедеврів у другій частині концерту, потішив усіх власними композиціями з лі-

ричними відступами та народним колоритом [8, с.24]. Яніна Годлевська зачарувала кременчан артистизмом, тембром голосу та дикцією. Прозвучали численні уривки світових оперних шедеврів, серед яких арія з опери “Кармен”, твір Корнеліуса “Один тон”, “Магда корчмарка” Монюшка та пісні Чайковського. Акомпанувала співакці місцева піаністка М.Мрочковська [9, с.18].

Найчастіше гастролюючі провінцією музичні, оперні чи театральні колективи малоцінні, тож громадськість ставиться до них із недовірою. Коли ж у Кременці було оголошено про виступ Львівського оперного театру, зал переповнювали бажаючі насолодитися видовищем італійської опери.

Серед артистів осіннього сезону 1933 р. у Кременець завітав соліст Варшавської опери А.Міхаловський. Його бас мала можливість почути не лише публіка, яка зібралась у залі ліцею. З власної ініціативи (безкоштовно) наступного дня він виконав частину концертної програми для учнів лицейних шкіл, чим викликав уявність у молоді [10, с.438]. А вже наступного року Кременець почув його голос завдяки новоствореному музично-просвітницькому колективу ORMUZ (Організація руху музичного). Разом із Болеславом Коном вони дали концерти й у Вишнівці [11, с.340]. Новостворена інституція ORMUZ взяла на себе відповідальність за організацію й постійну підтримку музичного руху цілого краю. ORMUZ узявся постачати провінційні міста музикою найвищого гатунку у виконанні першокласних українських і польських музикантів. Концерти ORMUZ на Волині й Поліссі організовувалися за допомогою Польського театру, а в Кременці – за сприяння Мистецької секції ZOS. Один із кращих басів Польщі виконав у супроводі випускника Варшавської консерваторії Б.Кона пісні Шуберта, Шумана, Невідомського. Прозвучали твори Шопена, Вагнера, Ліста. Необхідно зауважити, що Б.Кон – піаніст європейського значення, будучи лауреатом конкурсу Шопена в Польщі, також став переможцем Міжнародного конкурсу у Відні, де змагалось 400 кращих піаністів Європи [11, с.340]. Незважаючи на постійні закордонні гастролі, віртуоз знайшов час для провінційних містечок Волині.

За сприяння ORMUZ до міста завітали такі музиканти, як Станіслава Корвін-Шимановська та Генрік Штомпка, пізніше Євгенія Умінська та Зігмунт Дугат. Відомі варшавські артисти дали концерти в Кременці та Вишнівці [17, с.73].

Останні концерти показали, що в Кременці вже сформувалося своє коло постійних шанувальників поважної музики. Три аудиторії відбулися з аншлагами.

Велике зацікавлення цього ж року викликали два концерти в Кременці військово-морського оркестру Польщі під керівництвом капітана Дуніна.

Крім пізнавально-просвітницької роботи, яка так бурхливо розгорнулася у Кременці, не менше значення надавалося організації та підтримці аматорських колективів. Найчастіше це були вчительські й народні хори.

У вересні 1933 р. у Кременці відбулася Конференція диригентів народних хорів, організована шкільною інспекцією міста. Окрім теоретичної частини конференції, пізнавальною була практична частина – конкурс волинських хорів, серед яких перше місце зайняв народний хор середньої школи Борщова [12, с.373].

Станом на 1934 р. у Кременецькому повіті існувало 12 хорів сільської молоді; 4 хори Відділів стрілецького об'єднання; 23 хори колишніх вихованок; 7 хорів, організованих на засадах Луцького шкільного округу в Рівному; 7 вчительських хорів при районних конференціях та хори загальних і середніх шкіл. Того ж року постало питання створення загального вчительського хору Кременецького повіту, сформованого з вищезгаданих семи колективів. Кількість хористів коливалася від 250 до 300 осіб. Репетиції проводилися щосуботи в музичному залі Кременецького ліцею [13, с.92].

Музичний розвиток краю тісно переплітається з піднесенням театрального мистецтва в регіоні. У ці ж роки на Кременеччині існувало кілька самодіяльних театральних студій і театрів. Якщо говорити про Польський Волинський театр ім. Ю.Словацького та його значення для міста, то далеко не найважливішими були його вдаль чи не дуже п'єси: мова йде про ту моральну силу, яка так чи інакше творчо впливає на суспільство. Її основа лежить у мистецькому колективі та керівництві, виявляється в лінії репертуару та важкій творчій праці. Вибір репертуару – це важливий і складний процес, що має спрямовуватися назустріч публіці, до того ж провінційній. Марно було б сподіватися, що екстравагантні модернові п'єси, які так полюбляють у Варшаві чи Кракові, викликали б захоплення в кременчан. Тому ставити експерименти над ма-

лообізнаною в театральних справах публікою було б некоректно й навіть небезпечно – несприйняття могло б потягти за собою небажання відвідувати подібні вистави.

Польський Волинський театр під керівництвом директора А.Родзівєвича поступово вдосконалювався. Вистави за 1931–1932 рр.: “Людина з будки суфлера”, “Роксі”, “Моральність пані Дульської”, “Співець власної недолі”, “Одиначка короля шоколаду”, “Адвокат і троянда”, “Повернення до гріха”, “День його повернення”, “Пані Х”, “Турандот”, “Весілля Фігаро”, “Пан Дамазу”, “Відчуття милості”, “Церковна миша”, “Щастя від завтра”, “Хор з мрії”, “Дівчина і смарагд”, “Дон Жуан”, “Мадемуазель”, “Школа”, “Фантазія”, “Старий”, “Усмішка долі” [14, с.339] – містили невеликий відсоток всесвітньо відомих шедеврів і значну кількість сумнівних комедій, але вже 1933 р. ситуація з репертуаром докорінно змінилася, і глядачеві пропонувався “Севільський цирульник”, “Отелло”, “Пастушка” та ін.

Жоден, навіть найталановитіший актор, не в змозі зробити зі слабкого твору сильний. Деякі вистави могли б розважити глядачів у Варшаві, але ці салонні віяння не відповідали смакам у провінції. Варто згадати також незвиклу до таких поглядів шкільну молодь. У місцевому віснику К.Г.Грочинський зазначив: “Генеральна лінія репертуару Польського Волинського театру повинна бути якнайкраще пристосована до специфічних умов життя на Волині...” [14, с.340]. Волинське життя зі своїми тонкощами, іншими ідеалами й поглядами завжди різнилося від богемної столиці, тож урахування такої різниці було необхідним завданням дирекції театру. У наступні роки репертуар поступово змінювався в кращий бік, розширюючи коло слухачів.

Польський Волинський театр завдяки потужній підтримці влади і постійному фінансуванню міг дозволити собі утримання двох десятків акторів з усіх куточків Польщі та кількох постійних декораторів. Першим складом театру були актори: Лючинська, Сарнецька, Славінська, Оконська, Модрженський, Лещинський [17, с.73]. Станом на 1934 р. колектив театру поповнився новими силами. До акторів Лючинської, Оконської, Сарнецької, Славінської, Ковальчук та Зонера приєдналися Г.Бернацька з Вільно, Я.Гославська з Бидгощі, Я.Ергартова і Р.Ягларж із театру “Reduta”, А.Рухарський із Кракова, С.Смочинська і К.Віхнярж із Познані, Є.Шафранський і Л.Сквекчинський із Варшави.

Визначною подією в місті стала успішно зіграна місцевим аматорським колективом вистава “Пастушка” Шіллера. Про досягнення успіху свідчить чотириразовий повтор п’єси. У цьому велика заслуга режисера – Ізи Кунацької та музичного супроводу під керівництвом Ф.Мончака. Ця вистава відкрила серед аматорів цілу плеяду сценічних талантів, усього у виставі взяло участь п’ятдесят чоловік [16, с.22]. Варто сказати, що ця п’єса в першому виконанні дуже відрізнялася від звичайної постановки й була представлена в Кременці театром “Reduta” ще 1924 року. Цей театр продовжував функціонувати, хоч і не так жваво, через десять років. Кременчани із сентиментальністю ставилися до його творчих надбань, а “Reduta”, відчувши конкуренцію, часто конфліктував із новоствореним Польським Волинським театром. У будь-якому разі саме він стояв біля витоків театрального мистецтва Кременеччини.

На відміну від модних віянь Польського Волинського театру, репертуар Українського Волинського театру, що часто гастролював рідними теренами, був традиційним і водночас більш близьким для населення. Навіть польські критики відзначають високий рівень виконаних вистав, сильну режисуру, вдалі декорації й костюми. Під час осіннього сезону 1934 р. Український Волинський театр під керівництвом М.Певного запропонував кременецькій публіці такі роботи: “Вій” та “Сорочинський ярмарок” М.Гоголя, “Катерина” Т.Шевченка, “Гандзя” Тобілевича, “Наталка-Полтавка” Котляревського та уривки з п’єс “Циганка Аза”, “Чорноморці” та драми “Дорошенко” [15, с.387]. Єдиним, хоч і досить суттєвим, недоліком Волинського театру була відсутність оркестру чи хоч би доброї народної капели.

Висновки

Художні особливості розвитку театрального й музичного мистецтва на Кременеччині в міжвоєнний період розкривають загальну картину художнього життя волинського регіону. На 20–30-ті рр. припадає бурхливий підйом музичного й театрального мистецтва краю. Важлива роль у художніх явищах осередку відводиться Кременецькому ліцею, який був ініціатором організації музичних курсів для вчителів середніх і загальних шкіл. Про значення цих курсів не лише для Волині, а й усїєї Польщі свідчить широкий вплив польської й української молоді, конкурсний відбір контингенту.

Проведення на високому професійному рівні музичних аудиторій сприяло розширенню кола шанувальників не тільки поміж меломанів, але й серед пересічних кременчан. Незвикла до подібних мистецьких явищ, публіка із захопленням відвідувала виступи віртуозів і відомих артистів Польщі.

Наступним кроком до підвищення культури краю була організація численних гастролей музичних колективів провінційними містечками Волині. Не менш дієвим засобом залучення населення до мистецтва була організація аматорських музичних колективів, учительських і народних хорів, театральних труп. Влада всебічно підтримувала будь-які прояви творчості. Поряд із Польським Волинським театром гастролював Український Волинський театр, організувалися вистави українських митців. Театральне і музичне життя Кременеччини продовжувало бурхливо розвиватись аж до 1939 року. У роки німецької окупації міська інтелігенція, яка не встигла залишити Кременець, була фактично знищена. Спроби радянської влади відродити мистецьке минуле міста особливим успіхом не увінчались, а із часом феномен цього художнього осередку був забутий навіть мистецтвознавцями.

1. Пивненко А. С. Художественная жизнь города Харькова второй половины XIX – начала XX века : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. искусств. / А. С. Пивненко. – Львов : [б. и.], 2000.
2. Бондарчук Я. В. Мистецтво Острозького осередку II пол. XVI – I пол. XVII століття / Я. В. Бондарчук. – Львів : [б. в.], 2002.
3. Коляденко С. Кременецький лицей в системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XX століття) / С. Коляденко. – Житомир : [б. в.], 2003.
4. Чуйко С. Лицеї України (XIX–XX століття) / С. Чуйко. – Тернопіль : [б. в.], 1996.
5. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець : [б. в.], 1999.
6. Wakacyjne kursy w Krzemencu // Zycie Krzemienieckie. – 1932. – № 7.
7. Zycie Krzemienieckie. – 1934. – № 10.
8. Koncert prof. A. Wielhorskiego // Zycie Krzemienieckie. – 1932. – № 4.
9. Koncert p. J. Godlewskoi // Zycie Krzemienieckie. – 1932. – № 3.
10. Sheybal S. Koncert Aleksandra Michalowskiego / S. Sheybal // Zycie Krzemienieckie. – 1933. – № 11.
11. Pierwszy koncert ORMUZ // Zycie Krzemienieckie. – 1934. – № 10.
12. Konferencja dyrygentow chorum ludowych // Zycie Krzemienieckie. – 1933. – № 9.
13. ... Lec piesni wdal – o lec! jak gizmot! // Zycie Krzemienieckie. – 1934. – № 3.
14. Groszynski K. O linje generalna Teatru / K. Groszynski // Zycie Krzemienieckie. – 1933. – № 8.
15. Wolynski Teatr Ukrainski // Zycie Krzemienieckie. – 1934. – № 11.
16. Pastoralka Leona Schillera. ORMUZ // Zycie Krzemienieckie. – 1932. – № 2.
17. Czarnocki S. Na jubileu Teatru Wolynskiego imenia Julijusza Slowackiego / S. Czarnocki // Zycie Krzemienieckie. – 1935. – № 4.

Автор аналізує художественні особливості культури і мистецтва Кременецького регіону в 20-30-х рр. Особливу увагу приділено Кременецькому лицю, його впливу на культурно-освітні події, ініціативи в організації музичних курсів для педагогів середніх і загальноосвітніх шкіл.

Ключевые слова: Кременецький лицей, музика, театр, школа мистецтв.

The 20–30-th years of the XX century are the period of high development of Musical and Theatrical Art of Kremenets District. The musical courses which were created in Kremenets Lyceum played the important part in the development of culture. The theatrical performances of local theatres and actors on tour involved the population into the World of Arts.

Key words: Kremenets Lyceum, music, theatre, art school.